

“De glamour eraf”

Interview met Anna Enquist

En verder

Essay: Hoofddoekjesdebat ♦ Antoine Braet over G. Nuchelmans ♦ Recensie Peter van Zonnevelds *Terug naar Leiden en Oegstgeest* ♦ De bouwstenen van het Nederlands ♦ Interview met Henk Tetteroo ♦ Rick Honings over François HaverSchmidt ♦ Columns ♦ Uit het veld: Marije van den Berg ♦ Mafkezen gevraagd

JAARGANG 3 (2006) NUMMER 1

MEETJAAR

TIJDSCHRIFT
VOOR LEIDSE
NEERLANDICI

Colofon

**Jaargang 3 Nummer 1
Mei 2006**

Metaal

Tijdschrift voor Leidse neerlandici
ISSN 1573-6210

Metaal verschijnt twee keer per jaar. Het blad wordt verspreid onder studenten en docenten van de Leidse opleiding Nederlandse taal en cultuur en onder de leden van Siegenbeek, Alumnivereniging Leidse Neerlandici. Voor andere belangstellenden is een jaarabonnement (EUR 12,50) beschikbaar.

Postadres

Opleiding Nederlandse taal en cultuur
Postbus 9515
2300 RA Leiden

E-mail en website

metaal@siegenbeek.nl
www.siegenbeek.nl

Redactie

Marjon Bakker, Rob Counet, Berry Dongelmans, Caryn 't Hart, Pauline Hogerheijde, Ludo Jongen, Doortje Marijs, Elise van Walstijn, Suzanne de Werd (coördinator), Astrid van Winden (eindredactie)

Aan dit nummer werkten mee

Marije van den Berg, Antoine Braet, Jos Damen, Jantien Dhont, Max van Duijn, Emma Jansen, Korrie Korevaart, Anna Kruip, Arie Verhagen

Opmaak

Sven Kruizinga en Frank Landsbergen

Druk en oplage

Labor Vincit, Leiden
350 exemplaren

Beeldmateriaal

Foto's p. 4 en 6:
Bart de Haas
Voorkantillustratie en tekeningen:
Ardi Warnar

Inhoud

REDACTIONEEL

Terras..... 3

INTERVIEW

Anna Enquist..... 4
Caryn 't Hart en Suzanne de Werd

COLUMN

Ik ga voor savooienkool..... 7
Anna Kruip

ESSAY

Hoofddoekjesdebat..... 8
Jantien Dhont

ONDERZOEK

Bouwstenen van het Nederlands..... 11
Ton van der Wouden

RECENSIE

Wandelen in de wereld van Wolkers..... 12
Rob Counet, Pauline Hogerheijde en Doortje Marijs

INTERVIEW

Bachelorscriptie Rick Honings verschijnt in SNL-reeks..... 13
Caryn 't Hart

COLUMN

Woorden als voorspel..... 15
Emma Jansen

UIT HET VELD

De rode pen..... 16
Marije van den Berg

VENTIEL

Mafketels gevraagd..... 17
Jos Damen

INTERVIEW

Henk Tetteroo..... 19
Korrie Korevaart

COLUMN

Gevaarlijk lezen..... 21
Max van Duijn

NOSTALGIE

Gabriël Nuchelmans..... 22
Antoine Braet

PAS VERSCHENEN

Constructions of Intersubjectivity..... 23
Arie Verhagen

Terras

When you write something in a book, it all belongs to the past; even if you write, 'I'm writing, I'm writing,' over and over again, the act of writing is finished with, out of sight, by the time somebody reads the result.

David Lodge: *Therapy*

Tijd is een raar verschijnsel. Je moet een stuk schrijven dat pas twee maanden later gepubliceerd wordt. Terwijl de boekenweek net is begonnen en Koning Winter nog steeds in ons land vertoeft, moet je doen alsof je met een glas in de zon op een terras zit. Gelukkig weet je niet wat de komende maanden in petto hebben. Maar één ding staat vast: begin mei verschijnt de nieuwe *Metaal*. Sterker nog: die heb je nu in handen.

Het blad bevat maar liefst drie interviews: met Henk Tetteroo over de streektaal van Delfland, met student Rick Honings over François HaverSchmidt en met onze gastschrijfster Anna Enquist. Zij verzorgde in het najaar van 2005 een werkgroep over het schrijven van een historisch verhaal, over het alledaagse leven van een schrijver en over de relatie tussen muziek en literatuur. Ook in het interview komen deze onderwerpen aan bod.

Na de opwindende over de Deense cartoons leek het de redactie wel een aardig idee het hoofd-doekjesdebat aan te zwengelen. Misschien worden wij zo ook wereldberoemd. Jantien Dhont schreef

een essay over de wijze waarop in Nederland het debat over deze hoofdtooi wordt gevoerd. Toine Braet haalt herinneringen op aan zijn leermeester. Ton van der Wouden gunt ons een blik in zijn wetenschappelijke keuken. In 'Uit het veld' legt Marije van den Berg uit hoe ze als neerlandicus in de Leidse politiek aan de slag is gegaan. Peter van Zonnevelds Wolkers-wandeling en het feestschrift voor Ton Anbeek worden besproken. Jos Damen ventileert zijn onvrede over de labbekakkerigheid van de moderne student. Door het nummer heen zijn nog enkele columns over 'mooie woorden' gestrooid die vorig jaar als opdracht voor een werkgroep van Jaap de Jong werden vervaardigd.

Zodra je dit nummer uit en netjes opgeborgen hebt, kun je je met nuttiger zaken gaan bezighouden: docenten én studenten bereiden tentamens voor, maar de meesten denken aan hun vakantie over zo'n twee maanden. En dan heeft de *Metaal*-redactie het volgende nummer alweer in de steigers staan want over een half jaar moet er weer een 'redactioneel' geschreven worden. Je kunt plannen wat je wilt, pas achteraf kun je vaststellen of het ook is uitgekomen. Tijd is en blijft raar.

De glamour eraf

Interview met gastschrijver Anna Enquist

Het is een stormachtige middag in december. Soms regent het, dan weer schijnt een felle winterzon. We lopen met Anna Enquist van Leiden Centraal naar café Van der Werff. Ze nestelt zich achter een cappuccino en steekt een sigaret op.

Sinds 1985 wordt er elk jaar een schrijver uitgenodigd om drie maanden lang college te geven in Leiden. Wat was uw motivatie om het gastschrijverschap te accepteren?

“Ik had het manuscript van *De thuiskomst* bijna af toen Peter van Zonneveld belde en heb toen heel snel ‘ja’ gezegd. Dat heb ik gedaan meer met het oog op mezelf en wat voor mij goed zou zijn, en niet zozeer denkend aan de studenten en wat ik hen wilde bijbrengen. Een boek schrijven is een taak, je hebt een duidelijke daginvulling. Als je een boek schrijft, ben je in een heel veilige omgeving die je zelf geschapen hebt. Dus toen het af was zag ik op tegen de leegte. Het duurt bij mij altijd een tijdje voordat ik nieuwe personages bedenkt. De uitnodiging kwam dus op het juiste moment.”

En toen was u opeens terug in Leiden, de stad waar u zelf begin jaren zestig studente psychologie was. Hoe heeft u die terugkeer ervaren?

“Vroeger heb ik hier bij de ‘De Vereniging Vrouwelijke Studenten te Leiden’ gezeten. Het was een gruwel vond ik, maar je kon je er niet aan onttrekken. Het was verbazingwekkend om te zien hoeveel studentes stopten met de studie nadat ze zich verloofd hadden. Velen van hen gingen sparen voor tafelzilver in mandjes! Ik vond het niet erg om hier weg te gaan. Maar om er veertig jaar later weer rond te lopen was toch heel anders. Heel bizar. Heel vertrouwd, gek dat je alles weet. Je voelt aan jezelf dat er veertig jaar verstreken is. Ik voelde me tegelijk opgelaten en als een vis in het water.”

Anna Enquist werd in 1945 als Christa Boer in Amsterdam geboren. Toen ze klaar was met haar studie psychologie te Leiden, deed ze conservatorium (piano) in Den Haag. Rond haar veertigste begon ze poëzie te schrijven. Een collega raadde haar aan de publiciteit te zoeken, waarop ze haar gedichten als Anna Enquist opstuurde naar tijdschrift *Maatstaf*. De rest is geschiedenis. Ze is bekend door haar poëzie, haar prozawerk en ook door haar toneelteksten. Haar laatste roman, *De thuiskomst*, over het leven van de echtgenote van ontdekkingsreiziger James Cook, verscheen in de lente van 2005. In het najaar van 2005 gaf Enquist als gastschrijver een serie colleges, met als belangrijkste thema's ‘de historische roman’ en ‘literatuur en muziek’.

In een interview met de Volkskrant in de zomer van 2005 zei u: “Ik weet echt nog niet wat ik die kinderen ga vertellen.” Wanneer mist u wat u tijdens de colleges zou gaan behandelen?

“Vooruitdenken en plannen vind ik tegenwoordig erg moeilijk. Mijn historische roman was net af, dus die heb ik als uitgangspunt genomen: het gebruik van historische bronnen bij het schrijven. Ik heb lesgeven altijd leuk gevonden. Zo’n gastschrijvercollege had ik vroeger met veel initiatief aangepakt, met het idee de studenten ‘echt iets bij te brengen’. Sinds de dood van mijn dochter ben ik minder geconcentreerd en laat ik de dingen meer gebeuren. Of dat slechter is, weet ik niet. De colleges zijn nu meer een soort ontmoeting, waarin ik vertel hoe het leven van de schrijver is. Het college start altijd met de ‘Week van de schrijver’. Dan vertel ik over alles waar ik me die week mee heb beziggehouden: lezingen die ik heb gegeven, moeilijkheden met uitgevers, etcetera. Eigenlijk wil ik de glamour eraf halen, laten zien dat er veel kanten aan het schrijverschap zitten. Ik wil het laten zien zoals het is. Het is leuk voor die leeftijdsgroep om iemand aan het werk te zien die probeert zelfstandig te zijn. Ik kan laten zien dat de zorgen waar je op je twintigste mee zit, niet overgaan. Ze blijven. Wat verandert, is hooguit dat je met meer afstand ernaar kunt kijken. Het college wordt zo een les in levenswijsheid.”

Wat waren uw verwachtingen van de Leidse studenten?

“Vanwege mijn eigen ervaringen met de Leidse studie psychologie, verwachtte ik dat ze niet veel inzet zouden tonen, een beetje verwaand zouden zijn. Dat was niet zo. Mijn dochter heeft Nederlands gestudeerd in Amsterdam en de studenten

En in de tweede helft van de collegereeks behandelde u de relatie tussen muziek en poëzie?

“Ja, op het eerste college inventariseerde ik wat mensen aan poëzie lezen. Ik schrok ervan hoe weinig dat was! Gelukkig stimuleerde het college hen wel: ze gingen naar de bibliotheek, om met tassen vol terug te komen. Ik heb de studenten gevraagd zelf muziek en gedichten over muziek mee te nemen. Het was verrassend om te zien waar mensen mee aankwamen. *Fanfare-corps* van Vasalis was bijvoorbeeld door drie mensen uitgekozen, alle drie om heel andere redenen.”

Wat gaat u missen aan het gast-schrijverschap?

bleken veel meer te lijken op haar studiegenoten: dezelfde inzet, rust en vriendelijkheid. Ze maken makkelijk contact. Het viel me enorm mee.”

Schrijvers blijven vaak op een hoog voetstuk staan. Uw openheid is heel bijzonder.

“Misschien komt dat omdat mijn beroepstrots ligt op het gebied van de psychotherapie en niet bij het schrijven. Ik heb het niet zo nodig om daar enorme erkenning voor te krijgen. Ik vind het aardig om te vertellen hoe het echt is. Dat is ook voor studenten het interessantst, het meest waarheidsgetrouw. Niet dat kapsongedoe. Mensen zijn al genoeg geneigd façades op te richten.”

Wat is er tijdens de werkgroepen gebeurd?

“Ik wilde een zo compleet mogelijk beeld geven van mijn schrijverschap: de praktijk van het schrijven, alle problemen waar je op stuit, en dat als je het echt wilt, je jezelf discipline moet aanleren, en niet snel door kritiek moet laten ophouden van het werk. Proza en poëzie kwamen beide aan bod. In de eerste zes colleges hebben we de historische roman onder de loep genomen. De studenten moesten ook zelf een schrijfp opdracht vervullen. Naar aanleiding van het boek *Longitude* van Dava Sobel schreven ze zelf een stukje historisch proza over de quadrant, een scheepsklok die in de achttiende eeuw ontwikkeld werd. Zo konden ze ook zelf de onzekerheid van het schrijven ervaren. De studenten moesten zichzelf echt laten zien. Het resultaat bestond uit vijftwintig totaal verschillende stukken. Ze verschilden in stijl, onderwerpkeuze, uitwerking: één student vatte het op als kinderboek; een ander kon het onderwerp niet loslaten en produceerde bijna een encyclopedisch lemma, en een derde had er een postmodern stuk van gemaakt.”

“Ik ga het contact met de studenten missen, en de regelmaat in mijn week. De vrijheid die de studenten voelden, verbaasde me. Er groeide een vertrouwensband, studenten gaven zich bloot. Vorige week is er bijvoorbeeld gerapt tijdens het college. De studenten laten veel van zichzelf zien. Alle studenten waren erg enthousiast. Zo kwamen ze allemaal in de collegevrije periode naar het Teylers Museum in Haarlem voor een rondleiding, en ook bij het bezoek aan het Boerhaavemuseum kwam iedereen. In die musea hebben we onder meer scheepsinstrumenten bekeken, zoals het kwadrant, dat in *De thuiskomst* een belangrijke rol speelt.

Door de colleges heb ik weer het gevoel dat er interesse is in literatuur. Het is leuk om te zien dat een aantal van de studenten zelf schrijven of stiekem schrijver willen worden.

Interessant waren ook de resultaten van de opdrachten: welke gedichten iedereen aandraagt, wat mensen zoal lezen. Ik vond het ook treffend om van studenten te horen dat de liefde voor literatuur verdwijnt en pas later weer terugkomt als je je professioneel met literatuur gaat bezighouden. Dat is met muziek ook zo, zo hebben ik en vele

Quadrant aan boord >

medestudenten ervaren op het conservatorium: je verwerkt aanvankelijk muziek met de rechterhershelft. Tijdens de muzikale scholing gaat de linkerhelft het overnemen. Ik kan me dat proces nog goed herinneren. Toen ik op het conservatorium begon, was ik een hartstochtelijk muziek-liefhebber, maar na een jaar of twee theorie-onderwijs was mijn liefde verdwenen. Ik luisterde met analytische oren. Tegen het einde van de opleiding kwam de liefde weer terug, kennelijk had er tussen rechts en links een integratieproces plaatsgevonden. Dit is met boeken lezen blijkbaar hetzelfde. Eigenlijk zou meer aandacht voor cognitieve psychologie in de studie Nederlands nuttig zijn: zodat ook neerlandici dit proces beter begrijpen.”

De werking van de beide hersenhelften was ook een thema in de Albert Verwey-lezing die u in november 2005 gaf. U vertelde tijdens het college dat u moeite had om die lezing te schrijven.

“Het was tobben om de Albert Verwey-lezingen te schrijven. Ik was een beetje bang voor de grote zaal, waar ongetwijfeld veel intellectuele mensen aanwezig zouden zijn. Met ijzeren discipline heb ik me erdoor gewerkt. En ik heb de studenten gevraagd om vooraan te komen zitten bij de lezing, om de sfeer van het wekelijkse college te herscheppen.”

U zei dat u de studenten en de regelmaat zou missen. Wat gaat u na afloop van de colleges doen?

“De winter is de tijd van optredens, en daarna komt de boekenweek eraan. Die heeft als thema ‘muziek en literatuur’. Ik ga dan optreden met pianist Ivo Janssen. Ik lees voor uit proza en poëzie, en hij speelt de stukken die mij geïnspireerd hebben. Bovendien heb ik een particuliere praktijk voor psychotherapie naast mijn schrijverschap. Ik zie een paar patiënten per dag, ’s ochtends of aan het eind van de middag, zodat het goed te combineren is met mijn optredens. Ik houd enorm van mijn vak. Ook omdat je als schrijver zo enorm met jezelf bezig bent. Als psychotherapeut sta je in dienst van een ander en zijn problemen. Dat is de echte wereld. Psychotherapeut zijn relateert de schrijversproblemen en dat is goed.”

U begon te schrijven toen u stopte met pianospelen.

Doordat ik jonge kinderen had, en een praktijk in psychotherapie, had ik het erg druk. Mijn piano-spel ging achteruit, en daar kon ik niet tegen. Daarom besloot ik helemaal te stoppen met spelen, voorlopig. Dat leidde ertoe dat ik ging schrijven. Vreemd dat iets wat nu zo mijn leven beheerst, eigenlijk door toeval is ontstaan. Ik heb altijd meer dingen naast

elkaar gedaan. Een combinatie van drie is lastig, maar een combinatie van twee dingen bevalt mij altijd erg goed.

U bent niet alleen schrijver, maar ook lezer. Welke boeken vindt u zelf mooi?

“Ik ben eigenlijk een alleslezer.”

Om dit te bewijzen pakt ze haar tas, en haalt er een boek uit:

“Ik heb zojuist de biografie van voetballer Winston Bogarde gekocht: *Deze neger buigt voor niemand*. Ik heb Bogarde vorig jaar geïnterviewd en drie uur met hem in een Amsterdams hotel gezeten, vandaar mijn huidige interesse. Verder heb ik een passie voor detectives.

Een fascinerende schrijver vind ik de Oostenrij-

Leestips van Anna Enquist

Op weg naar het einde en *Nader tot u*, de brievenboeken van **Reve**: “Om de stijl en de inhoud, en zo langzamerhand ook om de geschiedenis, het tijdsbeeld dat eruit spreekt.”

Tonnus Oosterhoff: “Om zijn verrassende poëzie, maar ook om zijn nu ondergewaardeerde roman *Het dikke hart*.”

De poëzie van **Mustafa Stitou**: “Het zijn niet alleen modieuze thema’s, maar ook nog eens goede gedichten.”

ker Thomas Bernhard. In één van zijn romans is de verteltijd beperkt tot één middag. Hoe hij dat weet uit te spinnen, dat het niet vervelend wordt, de gebeurtenissen laat afwisselen, de tijd nu eens vertraagt en dan weer versnelt, en dat zonder één witregel in het boek. Heel knap.”

En komt er nu een roman over een zestigjarige schrijfster die gastcolleges geeft op een universiteit?

Mevrouw Enquist lacht en schudt haar hoofd: “Nee, ik denk het niet. Het verband tussen literatuur en muziek houdt me bezig. Ik ben bezig met een stuk over de toccata van Schumann die ik nu aan het instuderen ben. Ik probeer te beschrijven hoe dat in zijn werk gaat. Door het spelen krijg ik veel invallen en ik heb veel steun aan de structuur van het stuk. Deze structuur probeer ik om te zetten in een literaire structuur. Ik loop daarbij wel tegen een aantal kwesties aan: hoe autobiografisch maak ik het? Welk perspectief kies ik? Hoe verwerk ik passages over het instuderen met herinneringen die later komen? Daar ben ik nu al weken mee bezig. Misschien wordt het wel een stuk dat volstrekt ontoegankelijk zal zijn voor publiek, dat weet ik nog niet. Maar daar maak ik me geen zorgen over.”

Caryn 't Hart en Suzanne de Werd

Peter van Zonneveld, Anna Enquist en studenten in het Boerhaavemuseum >

Ik ga voor savooienkool

Desalniettemin het mooiste woord van Nederland? Ik leg me daar niet zomaar bij neer. Wat betekent dat trouwens, mooi? Mooi van klank, mooi om te zien, een mooie betekenis dragend? In het artikel waarin *desalniettemin* gehuldigd wordt, ging Van Oostendorp terug tot de kindertijd waarin de l- t- d- n- en s-klanken favoriet blijken. En laten nou toevallig al die medeklinkers in het nummer-één-woord zitten. Wat daarvan te denken? Ik ben er nog niet uit.

Visueel ingesteld als ik ben - ik schrijf mijn eigen voornaam dan ook het liefst als *AnnA* - vind ik dat het uiterlijk van een woord in deze verkiezing zeker niet mag ontbreken.

Topmodelletjes van woorden zijn bijvoorbeeld het symmetrische *lepel*, het puntige *stilistiek*, of *lellebel*, dat ook zo leuk is om met de hand te schrijven. Dat is sowieso een puntje: schrijven of tikken? Schrijven heeft karakter. Een goede schrijfhand kan zelfs het lelijke en ongestructureerde *desalniettemin* tot een mooi woord maken; hanenpoten daarentegen maken het harmonische *lepel* moeiteloos tot een draakje.

Maar dan de klank. *Klokrok*, klinkt dat niet fantastisch? Net een mini-gedichtje. Van een heel andere orde, maar ook niet te versmaden is *chipolatapudding*. Je krijgt goede zin van het geluid alleen al. Een speciale categorie nemen de onomatopeën in, met bijvoorbeeld *klateren* en *kabbelen*, hoor je het bergbeekje? *Sissen*, *soppen*, *koekoek*, ga maar door. Ook heerlijk voor het oor zijn *serpentine*, *blijant*, *lanterfanten*, *magnifiek*, *knapzak*, *fluweel*, *locomotief*, *bungelen*, *pioenroos*. Maar hier kan ik toch echt niet meer onder het volgende verschijnsel uit: betekenis. En daarmee gaan we het rijtje af van subjectief, naar subjectiever, tot subjectiefst. Een woord is haast niet los te zien van zijn betekenis; vorm alleen is eigenlijk niet te beoordelen. Het zijn de gevoelens en sentimenten die eraan kleven die het doen. En laten die nou net voor iedereen verschillend zijn!

Pioenroos laat mij in gedachten teruggaan naar de tuin van mijn Belgische oma, *fluweel* naar de mooiste jurk die ik ooit heb gehad. Een romantisch sprookjesbeeld van een rondtrekkende jongeling komt bij me op door het woord *knapzak* en *magnifiek* zei de melkboer altijd bij binnenkomst. Los van de sentimenten zijn er ook nog woorden die, zoals *volledig*, een paradox in zich hebben om stil van te worden, of juist zó waar zijn als *helemaal* dat je ze allemaal tot mooiste woord zou willen bombarderen.

Het spijt me dat er mensen zijn die denken taal als wetenschap te moeten behandelen. Taal is alfa, leg je daarbij neer! Voor rijtjes en schema's moet je bij de bèta-vrienden zijn, maar wij hebben hier van doen met zaken die je niet kunt berekenen of in tabellen zetten. Ik ben er dan ook sterk voor om iedereen zijn eigen lievelingswoord te laten kiezen en niet te mieren over klanken die je als reutelende baby het mooist zou hebben gevonden. Mijn absolute nummer één is *savooienkool*. Het oogt intrigerend door alle o's en klinkt zoals bijna niets in onze taal. Maar bovenal is het een bijzondere groenten die met uitsterven wordt bedreigd, waar mijn moeder altijd de heerlijkste gehaktpakketjes van maakte. Zowel voor dat gerecht als voor taal geldt: over smaak valt niet te twisten. Laten we daar dan ook mee stoppen; twisten doe je op de dansvloer.

Anna Kruij

C
O
L
U
M
M
N

Hoofddoekjesdebat: De argumenten ontsluit!

De commotie over de hoofddoek begon aan het begin van het jaar 2003. De discussies lijken nu, anno 2006, achter de rug. Nederland kiest uiteindelijk *niet* voor een verbod op hoofddoekjes, keppeltjes en andere symbolen. Helaas is de discussie over het verbod op de hoofddoek alleen schijnbaar voorbij. Het debat is noch voor de voorstanders, noch voor de tegenstanders op een bevredigende manier afgesloten. Het debat is niet af: wederzijdse argumenten lijken niet te werken en de onvrede suddert door.

In dit artikel worden de pro- en contra-argumenten in kaart gebracht en wordt getoond waar de zwakke plekken zitten. Op deze manier moet duidelijk worden waarom de discussie zo problematisch is gebleken. Ook worden er suggesties gegeven hoe voor- en tegenstanders nader tot elkaar zouden kunnen komen, met als doel alsnog tot een bevredigende oplossing van het debat te komen.

“Als je tegen het dragen van hoofddoekjes bent, ben je ook tegen het leven in een multi-etnische samenleving. Dan moet je maar verhuizen, naar Staphorst ofzo.”

Orhan Kaya, Rotterdams Dagblad 12 maart 2003

De discussie over het hoofddoekje is een zeer heftige. De voor- en tegenstanders van de islamitische hoofdbedekking kunnen elkaar maar niet overtuigen. De verklaring daarvoor zit 'm misschien wel in het feit dat er nogal wat drogredenen worden gebruikt door beide partijen. Ook in het voorbeeld hierboven wordt de tegenstander een ridicule opvatting in de mond gelegd. Een stroman noemen we dat: de tegenstander een standpunt in de schoenen schuiven dat gemakkelijk kan worden aangevallen, maar dat die tegenstander waarschijnlijk helemaal niet heeft.

Gesluitte vrouwen zijn niet meer weg te denken uit de grote steden. Niet iedereen is hier gelukkig mee. De discussie over het

Jantien Dhont (1979) is vierdejaars studente Nederlands. Ze is in september begonnen aan de Master Taalbeheersing. Voor haar bachelorscriptie heeft ze de argumenten in het hoofddoekjesdebat in kaart gebracht en beoordeeld. Dit artikel is gebaseerd op haar scriptie, waarbij ze begeleid werd door dr. Henrike Jansen.

al dan niet verbieden van het hoofddoekje is begin 2003 ontstaan. Terwijl eenzelfde discussie in Frankrijk heeft geresulteerd in een hoofddoekverbod in het onderwijs en in openbare gebouwen, heeft de Nederlandse overheid niet duidelijk stelling genomen tegen de hoofddoek. Daarom schrijven verongelijkten hierover nog dagelijks frustraties van zich af in kranten en tijdschriften. Het wordt tijd dat we wat helderheid gaan brengen in de argumenten die over en weer gaan.

Dezelfde soorten argumenten

Opvallend is dat zowel voor- als tegenstanders van het hoofddoekje dezelfde typen argumenten gebruiken. Beide partijen beroepen zich bijvoorbeeld op argumentatie op basis van kenmerken van de hoofddoek. Voorstanders zien de hoofddoek als kenmerk van nette (islamitische) vrouwen, vrouwen die respect voor God en hun geloof hebben. Tegenstanders wijzen juist op de hoofddoek als kenmerk voor een anti-westerse houding, voor de traditionele islamitische mannencultuur en voor het in stand houden van de onderdrukking van de vrouw.

Ook maken beide partijen gebruik van argumentatie op basis van vergelijkingen. Tegenstanders van de hoofddoek vinden bijvoorbeeld dat moslima's zich niet gediscrimineerd mogen voelen vanwege hun hoofddoek, omdat de islamitische wet hen ook discrimineert, terwijl ze zich daar juist aan onderwerpen. “Jij hebt ook geen kritiek op de praktijken in Iran”, wordt er geroepen tegen verongelijkte moslima's. Voorstanders van de hoofddoek vinden een hoofddoekverbod inconsequent, omdat een katholiek kruisje en een joods keppeltje ook niet verboden zijn.

Een beroep op de gevolgen van het al dan niet toestaan van de hoofddoek is ook bij voor- en tegenstanders een geliefd argument. Moslima's zelf wijzen op het onwenselijke gevolg dat hun publieke ruimte wordt beperkt als zij geen hoofddoek meer mogen dragen. Daardoor wordt hun de mogelijkheid ontnomen om via onderwijs een kritische houding te ontwikkelen. Tegenstanders van de hoofddoek vinden

juist dat wanneer je scholieren toestaat om hun culturele en religieuze identiteit uit te dragen, het hek van de dam is. Zij zijn bang voor nieuwe problemen, zoals het wel of niet beschikbaar stellen van aparte gebedsruimtes op scholen. Ook wordt wel gezegd dat moslima's door hun hoofddoek zelf discriminatie uitlokken en zo hun kansen op de arbeidsmarkt verkleinen.

Drogredenen

Veel van de argumenten uit het debat zijn niet bevredigend omdat ze een redeneerfout bevatten. Door te beweren dat de hoofddoek kenmerkend is voor nette, kuise en respectvolle vrouwen, immuniseer je je standpunt voor kritiek. Het is een heiligverklaring, want je kunt deze mening als tegenstander moeilijk ontkrachten. Het argument dat anti-westerse opvattingen kenmerkend zijn voor de hoofddoek is een stroman, omdat iemand ten onrechte een bepaalde mening in de mond gelegd wordt.

Het vergelijkingsargument leidt al snel tot een persoonlijke aanval, zoals in de genoemde uitspraak: 'Jij hebt ook geen kritiek op de praktijken in Iran'. In de drogreden-literatuur staat deze redeneerfout bekend als de 'tu quoque-variant', letterlijk 'jij ook'. De vergelijking van de hoofddoek met het katholieke kruisje zullen velen niet redelijk vinden: het kruisje behoort tot de westerse cultuur en is ingeburgerd, het symbool is veel minder zichtbaar dan de hoofddoek en het (vermeende) idee erachter is veel minder beladen. Er is hier sprake van een verkeerde analogie.

Het gaat te ver om te beweren dat een hoofddoekjesverbod in openbare ruimtes ertoe zal leiden dat een moslima geen kritische houding kan ontwikkelen. Het feit dat ze bepaalde functies niet mag uitoefenen, zegt namelijk niks over haar algemene ontwikkeling. Dit argument duidt op een hel-

lend vlak-drogreden, oftewel de *slippery slope*. Deze drogreden houdt in dat een situatie van kwaad tot erger wordt voorgesteld. Het feit dat een moslima bepaalde openbare functies niet met hoofddoek mag vervullen, wordt hier voorgesteld alsof het haar hele ontwikkeling zou beïnvloeden.

Het schoolvoorbeeld van een *slippery slope* is het argument dat het hek van de dam is wanneer je de hoofddoek in de klas zou tolereren. In de redenering dat je dan ook een aparte gebedsruimte zou moeten toestaan, is sprake van een hellend vlak: de discussie over een gebedsruimte is van een andere aard en hoeft helemaal niet te ontstaan als gevolg van de hoofddoekjeskwesitie!

Een laatste drogreden die hier besproken wordt, is de *ad baculum*-drogreden: de drogreden van de stok. Hiervan is sprake in het bovengenoemde causale argument, waarin wordt gesteld dat een moslima de problemen zelf opzoekt (discriminatie uitlokt) wanneer ze met een hoofddoek om solliciteert naar een openbare functie! Hier is sprake van verbale chantage: "Het is je eigen schuld dat je als moslima door het leven gaat, dus moet je de gevolgen ervan ook maar onder ogen zien!"

Een tijpje van de sluier

Drogredenen vormen niet de enige verklaring voor het mislukken van de hoofddoekdiscussie. Een tweede verklaring is dat in het debat eigenlijk onderscheid zou moeten worden gemaakt tussen drie situaties: de hoofddoek in het onderwijs, de hoofddoek in openbare functies en de hoofddoek als algemeen verschijnsel. Deze leveren drie verschillende discussies op, maar in de praktijk lopen de argumenten uit deze drie contexten ten onrechte nogal eens door elkaar. Een voorbeeld hiervan is het volgende argument, waarin de hoofddoek in de openbare context verward wordt met de hoofddoek in de algemene context:

“Als steeds meer klanten een hoofddoek hebben, waarom het baliepersoneel dan niet?”

Als veel burgers van de Rotterdamse deelgemeente Charlois hoofddoeken dragen, waarom sommige ongeüniformeerde balie medewerkers dan niet? Tolerantie betekent juist dat je dingen verdraagt waar je het niet mee eens bent. Het past in de Nederlandse traditie om het hoofddoekje te tolereren”. (Citaat Latifa, NRC Handelsblad, 22 februari 2005).

Omdat het om twee verschillende situaties gaat, zijn de vergeleken zaken in het voorbeeld niet vergelijkbaar. Het gegeven dat ‘klanten’ in Rotterdam wel hoofddoeken mogen dragen, maakt deel uit van de discussie in de algemene context: de discussie over het al dan niet verbieden van de hoofddoek in het algemeen. In bovenstaand citaat wordt er geen rekening gehouden met het feit dat er een verschil is tussen deze algemene context en de openbare context waarin er beslist moet worden of het baliepersoneel een hoofddoek mag dragen. In de openbare context is het redelijk om te wijzen op de neutraliteit die een ambtenaar moet uitstralen. Ditzelfde argument gaat echter niet op voor de klant, waardoor het toch redelijk is dat het baliepersoneel in bovenstaand voorbeeld geen hoofddoek mag dragen en de klant wel.

Een derde verklaring is dat degenen die deelnemen aan het debat verschillende ‘waardenhiërarchieën’ hebben, dat wil zeggen: verschillende prioriteiten hebben in de zaken die zij belangrijk vinden. Impliciet beroepen allen zich op artikel 1 van de Grondwet, waarin staat dat iedereen in gelijke gevallen gelijk moet worden behandeld en dat discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook niet is toegestaan. Maar voorstanders van de hoofddoek hechten de meeste waarde aan het bestrijden van discriminatie op grond van ras en godsdienst. Zij willen de hoofddoek toestaan, omdat de islamitische vrouw daardoor in staat wordt gesteld te werken en deel te nemen aan de maatschappij. Het zou de enige manier zijn die deze vrouwen hebben om zich werkelijk buitenshuis te emanciperen. Tegenstanders hechten juist de meeste waarde aan het bestrijden van discriminatie op grond van geslacht. Zij zien de hoofddoek als één van de vele veranderingen die de islam aan vrouwen oplegt. Vol-

gens hen zorgt een hoofddoek ervoor, dat zowel de schoonheid als de individualiteit van de vrouw naar de achtergrond verdwijnt.

Toenadering

Is het mogelijk dat beide partijen zich met elkaar verzoenen? Daarvoor lijkt het in de eerste plaats nodig om de scherpe kanten van de twee posities te halen, dus: elkaar geen onhoudbare opvattingen toeschrijven of andere verwijten maken. Er moet opgehouden worden met het stromannen: men mag moslimvrouwen geen vermeende opvattingen in de schoenen schuiven. De hoofddoek staat binnen de Islam bekend als hét symbool voor

goed bewaarde en zedig bedekte seksualiteit en niet om haar zogenaamde anti-democratische opvattingen. Niet elke moslima heeft dezelfde opvattingen. Er bestaan evenveel redenen om een hoofddoek te dragen als er moslimvrouwen zijn.

Verder is het raadzaam om steeds per context te bekijken welke argumenten daar van toepassing zijn. Het is geen zwart-witkwestie. De voor- en tegenstanders moeten per situatie (school, werk, op straat) kijken wat de beste oplossing is.

Ook zou het goed zijn als de discussiërende partijen zich meer bewust zijn van wat de ander drijft. Zo moeten de voorstanders bewust worden

gemaakt van het feit dat de hoofddoek in verschillende contexten als een beladen symbool wordt ervaren, dat als een aanval wordt gezien op de hier vanzelfsprekende scheiding tussen kerk en staat. De tegenstanders moeten zich afvragen of het wel onze taak is om voor de moslima's te beslissen. Als vrouwen wél onderwijs mogen volgen en buiten de deur mogen komen als ze gesluierd zijn, is dit dan geen zwaarwegend argument als je vindt dat vrouwen niet gediscrimineerd mogen worden?

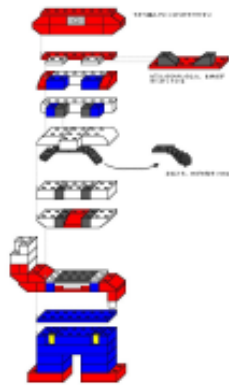
Omdat deze gezichtspunten tot nu toe zijn veronachtzaamd, heeft de hoofddoekjesdiscussie de problemen in de huidige multi-culturele samenleving alleen maar vergroot. Dat durf ik openlijk te zeggen: ik vind er geen doekjes om. Ik niet. Maar een moslima mag wat mij betreft zoveel doekjes winden als zij zelf wil.

Jantien Dhont

Bouwstenen van het Nederlands

Volgens de traditionele opvatting bestaat het menselijk taalvermogen uit twee onderdelen: een mentaal woordenboek (oftewel lexicon) dat niet meer is dan een lijst van woorden, en een regelsysteem (de eigenlijke grammatica) dat bepaalt hoe de woorden uit het lexicon gecombineerd kunnen worden en wat de betekenis is van het resultaat. Je zou de woorden in het lexicon kunnen vergelijken met legosteentjes, en de grammatica met een verzameling handleidingen om met die steentjes leuke dingen te bouwen. Het plaatje geeft een voorbeeld: de regels, hier deels visueel en deels in het Japans, dicteren hoe grote aantallen basiselementen samengevoegd kunnen worden tot een poppetje, dus tot een geheel dat we als zinvol kunnen ervaren: het geheel is daarbij meer dan de som van de delen.

Deze traditionele opvatting biedt een elegante verklaring voor het feit dat sprekers en schrijvers in iedere situatie naar behoefte nieuwe zinnen kunnen maken, en dat hoorders en lezers die zinnen, die ze nog nooit gehoord hebben, kunnen begrijpen en verstaan.

Wat vanuit deze traditionele opvatting veel moeilijker te verklaren is, is dat ons feitelijk taalgebruik dikwijls helemaal niet zo creatief is, en dat we veel vaste, formule-achtige uitdrukkingen gebruiken in vaste situaties. Als ik bijvoorbeeld een telefoongesprek wil beëindigen dan kan ik zoiets zeggen als *ik ga maar eens ophangen*. Ook mijn gesprekspartner weet dan dat ik helemaal niets wil gaan ophangen, maar dat ik een einde wil maken aan het gesprek. Met andere woorden, beide gesprekspartners kennen de betekenis en de gebruiksmogelijkheden van de uitdrukking *ik ga maar eens ophangen*. Maar die betekenis en gebruiksmogelijkheden volgen niet uit de betekenissen van de samenstellende delen. Andere voorbeelden van vaste uitdrukkingen met een dikwijls zeer specifieke functie en een (deels) ondoorzichtige betekenis zijn

smakelijk eten/ eet smakelijk ('je mag beginnen met eten'), *dames en heren* ('stilte, we gaan beginnen') (niet **heren en dames*), *ten behoeve van* ('voor' - wat is een *behoef*?), en *houden van* (waarom *van*?). Om terug te grijpen naar de metafoor van de legosteentjes: zulke vaste verbindingen zijn als het helmpje van de lego-agent op het plaatje hieronder. Zo'n bouwsteentje is enkel bruikbaar voor deze specifieke functie, maar het vervult die functie veel beter dan een zelf van kleinere steentjes in elkaar geknutselde helm dat zou kunnen.

Dat dit soort vaste verbindingen realiteit is en daadwerkelijk apart ergens in het brein moet zijn opgeslagen (in het lexicon?) is niet onopgemerkt gebleven. Een goed gedocumenteerd geval uit 1683 vertelt over een zwaar afatische vrouw die alleen nog maar *ja* en *nee* kon zeggen, en geen idee meer had wat een simpel woord als *vader* betekende - maar ondertussen kon ze nog wel het *Onze vader* foutloos opzeggen!

In mijn VIDI-onderzoeksproject *Dutch as a construction language*, gefinancierd door NWO en de Universiteit, probeer ik erachter te komen wat voor vaste verbindingen het Nederlands heeft, en hoe vaak ze gebruikt worden. Ik doe dat door met moderne computertechnieken in het *Corpus Gesproken Nederlands*, een recente verzameling van zo'n 800 uur (8 miljoen woorden) gesproken Nederlands, te zoeken naar woordcombinaties die vaker voorkomen dan je zou mogen verwachten op basis van het toeval. De eerste resultaten zijn veelbelovend. Soms vind ik dingen die ik verwacht, zoals de onstuitbare opmars van *er is sprake van* voor *er is* of *we hebben te maken met*. Maar ik kom ook dingen tegen die ik niet verwacht had, zoals allerlei nieuwe voorzetseluitdrukkingen: de grammatica's en woordenboeken kennen *ten behoeve van*, *ter bescherming van*, *ten bate van* enzovoort, maar wat ook regelmatig blijkt voor te komen zijn analoog gevormde verbindingen als *ter behandeling van*, *ter beoordeling van*, *ter bepaling van* en *ter bereiking van*. En wat ik ook niet wist voor ik hier aan begon: veruit de meest populaire combinatie in het moderne gesproken Nederlands, maar niet te vinden in de naslagwerken die ik heb geraadpleegd, is *ja ja*.

Ton van der Wouden

Wandelen in de wereld van Wolkers

We kijken omhoog naar het imposante standbeeld van Boerhaave aan de Rijnsburgerweg. “Daar moet ook maar eens een bom op flikkeren”, is de mening van Eric van Poelgeest uit *Kort Amerikaans*. Vijf minuten daarvoor zijn we op het station onze wandeling door de wereld van Jan Wolkers begonnen. Het boekje *Terug naar Leiden en Oegstgeest* van Peter van Zonneveld voert ons de komende twee uur langs de meest prominente plaatsen in het leven en werk van Wolkers. Het beeld van Boerhaave is onze eerste stop.

“We lopen nu langs het beeld de Boerhaavelaan in”, is de volgende instructie. Hier bevond zich het atelier van jonkheer d’Ailleurs, waar dezelfde Eric lampenkappen beschilderde en een relatie kreeg met het ondergedoken joodse meisje Elly. Door de beschrijvingen van Van Zonneveld en de bijpassende citaten lijkt het verhaal tot leven te komen. Even later lopen we weer langs Boerhaave. “Dat medische genie heeft ook geen ene sodemieter tegen de dood kunnen doen”, aldus Eric.

Kerstrapport

Wat meteen opvalt als je even bladert in het boekje, zijn de vele foto’s en afbeeldingen van vroeger. Het is leuk om te zien hoe Leiden veranderd is in de loop der jaren. De Stationsweg zoals we die nu kennen heeft totaal niets meer weg van dezelfde straat uit 1920. Op de plaats waar tegenwoordig een groot vierkant bankgebouw staat, bevond zich vroeger restaurant Zomerzon, dat een aantal keer in Wolkers’ werk terugkwam.

Maar Van Zonneveld noemt niet alleen plaatsen die een rol hebben gespeeld in het werk van Jan Wolkers. Ook leuke wetenswaardigheden over zijn leven passeren de revue. Als we het Galgewater hebben overgestoken komen we op het Noordeinde. “Het linkergedeelte van de school recht tegenover ons was de christelijke mulo waar Jan Wolkers in 1938 korte tijd leerling is geweest.

Zijn kerstrapport was zo slecht dat hij al na drie maanden van school moest om in de winkel te gaan helpen.”

Verdwaald

We zijn uitermate tevreden over de duidelijke routebeschrijving. Toch raken we het spoor even bijster in de wirwar van straatjes rond de Pieterskerk. Uiteindelijk komen we na enig zoeken uit bij wat Van Zonneveld het hoogtepunt van de wandeling noemt: de teken- en schilderacademie *Ars Aemula Natura*. Het gebouw dat zo belangrijk is geweest in *Kort Amerikaans* en dat ook uitgebreid ter sprake kwam in *De Walvogel*.

De wandelaar wordt gelukkig niet de hele tijd aan het handje meegenomen. Dit blijkt als we op de Jan van Houtbrug terecht zijn gekomen. “Daar doemt meteen het machtige silhouet van de Petruskerk op, dat zo vaak door Wolkers is beschreven”, klinkt de beschrijving van Van Zonneveld. De rillingen lopen over onze rug, maar dat komt waarschijnlijk ook door de kou. Er zijn nu twee mogelijkheden. De eerste is om naar de kerk te lopen om het huis van de Spin, de schilder en NSB’er uit *Kort Amerikaans*, te zoeken. Ook kunnen we afslaan naar het Plantsoen, waar het beeld *Moeder en kind* van Wolkers staat. Het klinkt aantrekkelijk, maar we kiezen toch voor de derde mogelijkheid.

We keren om en wandelen terug de stad in. Het koude decemberweer begint na ruim anderhalf uur zijn tol te eisen en we krijgen langzamerhand behoefte aan iets warmes.

Zere voeten

Op de terugweg lopen we nog langs de Korenbeurs, waar de hoofdpersoon uit *De Walvogel* een spiegel kocht. Ook komen we langs Lange Mare nummer 110, waar Jan Wolkers van 1943 tot 1944 op de zolderkamer woonde. Uiteindelijk bereiken we de Lakenhal, waar de jonge schilder met Lien naar toe ging om te laten zien dat het heel gewoon was om naakt op een schilderij rond te lopen.

“Voor het standbeeld van Boerhaave bleef hij staan en keek omhoog naar die rustige gestalte die de wijsheid in pacht scheen te hebben.”

Na ruim twee uur eindigt hier de wandeling door de wereld van Jan Wolkers. Onze voeten zijn redelijk moe, dit heeft waarschijnlijk ook te maken met het feit dat de lezer tijdens de wandeling vrij veel heen en weer moet lopen langs dezelfde weg. Iets te vaak lezen we het zinnetje: “We lopen terug in de richting van...” Dit geldt bijvoorbeeld voor het bezoek aan Boerhaave en het huis van de Spin, maar ook als we in het centrum lopen, worden we regelmatig heen en weer gestuurd. Desalniettemin hebben we genoten van de leuke citaten, foto’s en het levendige verhaal van Van Zonneveld, die we tijdens het lezen bijna konden horen spreken.

“Onder de Korenbeurs was een rommelmarkt waar de hoofdpersoon uit *De Walgvoegel* een grote spiegel kocht, die goede diensten zou bewijzen toen hij met Lien in bed lag.”

Onze wandeling is ten einde, maar we bladeren toch nieuwsgierig even verder. Deel twee van het boekje begint met: “Aan de achterzijde van het station – de kant van Oegstgeest – kan men een fiets huren. Daar begint ook onze fietstocht langs memorabele plekken uit de wereld van Jan Wolkers.” Het klinkt aantrekkelijk, maar we besluiten toch om dit fietstochtje door Oegstgeest uit te stellen tot een andere keer.

Rob Counet, Pauline Hogerheijde en Doortje Marijs

Peter van Zonneveld: *Terug naar Leiden en Oegstgeest, Fietsen en wandelen met Jan Wolkers*. Amsterdam: Meulenhof 2005. 101 p. Prijs: Euro 9,50.

INTERVIEW

“Zulk een oogenblik is vele dagen levens waard”

Bachelorscriptie Rick Honings in SNL-reeks

Rick Honings is één van de weinigen die de negentiende eeuw als onderwerp voor zijn bachelorscriptie nam. Hij maakte een editie van François HaverSchmidts reis naar Zwitserland in 1881. De scriptie werd met een 9 beoordeeld, en verschijnt bij de Stichting Neerlandistiek Leiden (SNL).*

Je schreef een scriptie over François HaverSchmidt. Heeft hij je altijd al gefascineerd?

Mijn belangstelling voor HaverSchmidt en de negentiende-eeuwse literatuur in het algemeen werd tijdens mijn propedeuse Nederlands aangewakkerd. Het is die mengelmoes van stijve correctheid enerzijds en de grenzeloze overgave aan het gevoel anderzijds. Ik vind dat prachtig, zo’n HaverSchmidt die de tranen bij zich voelt opwelen als hij zijn eigen nietigheid vergelijkt met de grootsheid van het Mont Blanc-gebergte. Bij toeval ontdekte ik in de Dousakamer een pakketje met teksten van François HaverSchmidt, waaronder twee reisverhalen.

Verhalen? Haverschmidt is toch vooral bekend vanwege zijn studentenpoëzie?

Bij het grote publiek is hij inderdaad vooral bekend als Piet Paaltjens. Dat komt natuurlijk door zijn beroemde *Snikken en Grimlachjes* uit 1867. Maar na zijn studententijd richtte HaverSchmidt zich minder op de poëzie, en schreef hij vooral verhalen, brieven en preken. Eén van die verhalen, over een reis die hij in 1881 maakte met drie vrienden uit zijn studententijd, bleek nog niet eerder te zijn gepubliceerd.

Een reisverhaal dus. Waar gingen ze heen?

HaverSchmidt maakte van 1 tot en met 27 augustus 1881 een trein- en voetreis door de Zwitserse en Franse Alpen, samen met drie vrienden uit zijn studententijd: Willem van der Kaay, Adrianus van Wessem en Jacques Philips. Het was dus eigenlijk een soort reünierreis.

Hij vertelt over de wonderlijke zaken die hij en zijn

vrienden onderweg mogen aanschouwen: de plaatsen die ze onderweg bezoeken, de mensen die ze ontmoeten en hun gids, die soms niet meer op zijn benen kan staan, omdat hij te veel biertjes gedronken heeft. Dit alles wordt aangevuld met interessante of vermakelijke anekdoten en historische informatie. Ook steekt HaverSchmidt zijn bewondering voor de indrukwekkende natuur niet onder stoelen of banken. Een boottochtje over het meer van Genève en bergtochtjes met de 'alpenstok' worden vol enthousiasme beschreven.

Was HaverSchmidts reis een 'romantische vlucht' denk je?

Toen HaverSchmidt in 1864 als predikant in Schiedam ging werken, kwam hij terecht in een grauwe, vieze industriestad. Daar heeft hij ook een gedicht over geschreven onder de titel *Oud Schiedam*, waarin hij spreekt over de zure spoelingsdampen, de onafboembare roetkorst en de stinkende wasems die kenmerkend zijn voor de stad. Hij had evengoed kunnen schrijven over de slechte woonomstandigheden, de schrijnende armoede en de hoge kindersterfte in de stad. Het kan haast niet anders of het moet voor HaverSchmidt een verademing geweest zijn om de stad voor enkele weken de rug toe te keren. Zijn vrouw en kinderen, die gedurende zijn reis in Gelderland logeerden, waren natuurlijk de reden om na bijna vier weken opgewekt huiswaarts te keren.

Van Haverschmidt is veel overgeleverd. Waarom is dit nu juist zo bijzonder?

HaverSchmidt is een van de weinigen uit de negentiende eeuw die nog steeds gelezen wordt. Het aspect van het reizen heeft echter vooralsnog weinig aandacht gekregen. Dat is jammer, want dit reisverhaal voegt veel nieuwe informatie toe aan onze kennis over HaverSchmidt en schetst een goed beeld van reizen aan het einde van de negentiende eeuw, waarin postkoetsen nog een belangrijk vervoersmiddel waren.

Je scriptie wordt een boekje.

Ja, ik was van plan om het boekje in een zeer beperkte oplage in eigen beheer uit te geven, maar Peter van Zonneveld opperde toen om een geprint exemplaar van het geannoteerde reisverhaal aan

de redactie van de Stichting Neerlandistiek Leiden te bezorgen. Zij zagen er wel wat in om het reisverhaal in de SNL-reeks te laten verschijnen, hoewel een subsidie en een zelf te organiseren intekenactie noodzakelijk waren om de kosten te dekken.

Je bent inmiddels aan een master moderne letterkunde begonnen. Ga je weer verder met HaverSchmidt?

Ik probeer opnieuw een zwaar accent te leggen op de negentiende eeuw. Mijn scriptie, die verbonden is aan een tentoonstelling in de UB, zal gaan over Willem Bilderdijk en zijn relatie met de stad Leiden. Opnieuw onder begeleiding van Peter van Zonneveld, wel te verstaan. Maar ook na mijn studie hoop ik te blijven doen wat ik het liefste doe: actief bezig zijn met literatuur.

Promoveren dus?

Misschien ja, die doctorstitel lonkt wel, haha.

Tot slot: ben je zelf een 'bleeke jongeling'?

Dat vroeg een redacteur van *LET Magazine* mij ook.

Toen ik zei dat ik nog niet precies wist wat ik na mijn studie wilde gaan doen, probeerde hij in zijn artikel een link te leggen met HaverSchmidt, die na zijn bruisende studie in een zwart gat terechtkwam en uiteindelijk zelfmoord pleegde. Die parallel is volgens mij niet aanwezig. HaverSchmidt spreekt gewoon ontzettend tot de verbeelding en heeft prachtig werk nagelaten.

Caryn 't Hart

François HaverSchmidt: *Met de vrienden op reis in 1881*. Uitgegeven, ingeleid en toegelicht door Rick Honings. Omstreeks 1 maart 2006 verschijnt er een bijzondere, geannoteerde leeseditie van dit reisverhaal. Dit met negentiende-eeuwse prenten verlichtigde boek (omvang 112 pagina's) verschijnt in een beperkte oplage van 150 genummerde exemplaren in de reeks van de Stichting Neerlandistiek te Leiden en zal voorzien zijn van een naamlijst van intekenaren. Een exemplaar bestellen? Stuur een e-mail naar Rick_Honings@msn.com

* Volgens Peter van Zonneveld en Rick Honings is dit de correcte spelling van zijn naam.

Woorden als voorspel

In de film *Threesome* van Andrew Fleming wordt de vrouwelijke derde van de driehoeksverhouding botergeil van (dure) woorden. Midden in de bibliotheek kronkelt ze ongegeneerd op een tafel, terwijl de homoseksuele derde haar voorleest. Wellicht is deze scène, waarin ze ook daadwerkelijk van de woorden klaarkomt, ietsepietsje overdreven, maar het is waar, woorden zijn geil.

Woorden kunnen zoveel met je doen. In verhalen laten ze je een andere wereld zien, in de kroeg laten ze je geloven dat het enorm klikt, in bed laten ze je hunkeren naar meer. Er is een groep vrouwen die zoals het meisje uit *Threesome* knikkende knieën krijgt als een man grote, moeilijke woorden gebruikt. Ik behoor tot die groep. Corpsballen hebben er nogal een handje van hier misbruik van te maken. Boertjes uit de Achterhoek die verhuizen naar de grote studentenstad leren binnen enkele weken al dat als je maar duur doet, je ook duur bent. Dus gooien ze regelmatig *evident* of het populaire *recalcitrant* in hun gebral. De mooie woorden creëren een illusie dat ik een alfamannetje te pakken heb. Dan kun je me echt opvegen. En meenemen.

Zullen er ook mannen zijn die een tentje opzetten als vrouwen semi-intellectueel taal gebruiken? Nee, zeggen de feministen, mannen houden niet van slimme vrouwen. Dus ik vroeg het mijn mannelijke beste, en hij zei: Ik vind het niet zo nodig. Oh oké. Leg uit. Een vrouw komt koel, afstandelijk en zakelijk over, eigenschappen die een man wel goed staan. Een alfavrouwetje moet vooral lief en mooi zijn en kan het dus beter houden bij *aardbeities* en *handschoentjes*.

Succes in bed kan worden bepaald door de woorden die je gebruikt. Je woordkeus zegt iets over jou. Uitermate valide bewijs: het schaamtevolle *daar beneden* en *samen slapen*. Bij mij is dat gewoon *kut* en *neuken*. En als iemand met *hoogtepuntje* refereert naar de tepel, ga je toch zeker ook twijfelen aan zijn vaardigheid?

De verkiezing tot het 'Mooiste woord' vind ik dan ook zo prachtig. Het is ontzettend veelzeggend. Nooit zal iemand zeggen: *Stront!* Nou dat vind ik nou es een mooi woord! Zo kiest de vriend van een vriendin voor *luchtledig*. Ik vond hem al zo inhoudsloos. Mijn favoriet is *promiscuïteit*. Op nummer twee staat *voyeurisme*. Ze hadden geen beter woord kunnen bedenken voor deze fetisj. *Fetisj*, schitterend! Volkskrantlezers droegen *geborgenheid*, *vrijheid*, *geluk* en *God* voor als mooiste Nederlandse woord. Ik vraag me af hoe trots de krant is op haar progressieve intellectuele publiek.

Woorden als voorspel, kut of handschoentjes, het maakt niet uit, ik houd van alle woorden. En alle corpsballen houden van mij.

Emma Jansen

C
O
L
U
M
N

De rode pen

Zoveel alumni, zoveel carrières. Of ze nu voor de klas staan, tekstschrijver zijn of romans schrijven voor de kost, de Leidse neerlandici zijn na hun studie in de meest uiteenlopende beroepen terecht gekomen. In de rubriek *Uit het veld* komen de Leidse alumni aan het woord over hun carrière en beroep. Wat hebben ze na hun studie gedaan en welke rol speelt de studie Nederlands daarbij? In deze aflevering: Marije van den Berg, bedrijfsjournalist en lijsttrekker van de Partij van de Arbeid in Leiden.

De gedichten van Lucebert zijn op de middelbare school mijn opstap geweest naar een studie Nederlands. Je daar maandenlang in mogen verdiepen, dat leek me in mijn puberale grungeperiode geweldig. Al snel tijdens de studie merkte ik dat dat helemaal niet bij mij paste. Ik wilde hard werken, naar buiten, dingen voor elkaar krijgen in de échte wereld. Al was dat maar de beste cappuccino van Leiden maken. Ik werd barvrouw naast de studie.

Dus heeft mijn studie geleid tot mijn baan? Eerder het omgekeerde. Ondanks baantjes, banen en veel vrijwilligerwerk ben ik – na tien jaar – afgestudeerd. De studie was een constante factor, terwijl ik naast het tappen in de kroeg, freelancete als redacteur en als directiesecretaresse en later als hoofd van een secretariaat werkte. Toen ik solliciteerde als bedrijfsjournalist en ondertussen een zetel in de gemeenteraad van Leiden bezette, hing al die tijd alleen maar die molenstein om mijn nek. Want het ging ‘alleen nog maar’ om die scriptie.

Het mooie van in tien jaar afstuderen is wel dat je omgeving het zo mogelijk nog beter vindt dan in vier, vijf jaar afstuderen. “Na tien jaar afgestudeerd? Geweldig!” Ik werd prompt zwanger.

Doe ik iets met mijn studie? Soms. Ooit, in het jaar tussen middelbare school en studie, won ik een columnwedstrijd van de Volkskrant. Daarin kondigde ik aan dat ik het onderwijs in wilde.

Marije van den Berg studeerde in de jaren 1993-2003. Vlak voor het afstuderen switchte zij van Moderne Letterkunde naar Boekwetenschap; ze werkte destijds bij de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak, de branchevereniging voor boekhandels en uitgeverijen, en dat combineerde mooi met Boekwetenschap. Ze studeerde af bij Berry Dongelmans op een analyse van het vakblad *Boekblad: Uit liefde voor de zaak, Over het boekenvak tussen 1950 en 2005*. Sinds 2001 is zij bedrijfsjournalist en eindredacteur bij Maters & Hermsen Journalistiek in Leiden. In 2002 werd zij gekozen tot raadslid voor de PvdA in Leiden en is sinds november 2005 de lijsttrekker van deze partij. Marije woont samen met Tijn en is moeder van Lina van bijna twee.

Een jeugdzonde. Maar in mijn vak als eindredacteur én dat van politicus mag ik wel met de rode pen tekeer gaan. Letterlijk: in koppen, streamers, intro’s en op de drukproeven, en figuurlijk: op mijn weblog, waar ik namens mijn rode partij de dagelijkse besommingen van een raadslid beschrijf.

Ik ben bedrijfsjournalist, vooral eindredacteur, de taal is mij nog altijd lief en ik ken de kracht van woorden. Ik ben politicus, en ik denk nog wel eens aan de werkgroep Debatteren – niet afgemaakt – en dat wil ook nog wel eens leiden tot een herschikking van mijn argumenten. Ik ben de eerste politicus in Nederland met een weblog, ik schrijf me de tandjes in online minicolumns. Maar om nu te zeggen dat de studie Nederlands mij heeft opgeleid tot eindredacteur, tot politicus, tot columnist? Niet echt.

Er zijn wel kleine briljantjes in de studie. Momenten die je bijblijven. Een werkgroep Moderne Letterkunde van Ton Anbeek waar ook drie Vlaamse studenten aan meededen – dat krikte het niveau geweldig op (en ja, daar mogen we ons over achter de oren krabben). Boeken in een avond doorakkeren, analyseren – het deed me aan mijn lessen Nederlands op de middelbare school denken (en ja, daar mogen we ons óók over achter de oren krabben). Dáár was ik

Nederlands voor gaan studeren!

De werkgroep Wetenschapsjournalistiek, waar ik in zat met mensen die nu ook in de journalistiek zitten: Timotheus Waarsenburg, Bart Funnekotter, volgens mij ook Frank Provoost. Vooral: de lol van het redigeren – ik ben niet voor niets eindredacteur geworden.

Ben ik opgeleid tot kritische wetenschapper? Dat zou nog wel handig zijn, want zowel de journalist als de politicus moeten immers een kritische houding hebben. Ik denk dat het studeren op zichzelf – al heb ik mij nooit wetenschapper in opleiding gevoeld – daar wel toe heeft bijgedragen. Al is het maar omdat je mening er jarenlang kritisch tegen het licht wordt gehouden en je gedwongen wordt helder te maken waarom je tot bepaalde conclusies komt.

Maar ik heb mij nooit goed ondergedompeld in de wetenschap. Voor mij was de wereld buiten de universiteit van meet af aan boeiender. Ik ben ook slecht in mezelf een schop onder de kont geven om te studeren; en dat is toch een van de dingen die een tentamen als eerste meet... Liever loop ik

voor anderen. Het gewone werk én het politieke werk vraagt meer van je dan een studie, die je in eerste instantie voor jezelf en je eigen ontwikkeling doet. En die studie komt dus op de laatste plaats. De studie – Nederlands, of welke andere dan ook – had mij meer kunnen bieden, maar ik heb ervoor gekozen me buiten de muren van de Alma Mater te ontwikkelen.

En tja, dat ik dan te elfder uren die bul nog binnenhaalde, dat was ook meer uit plichtsbef en Oudhollandsche zuinigheid. (“Het heeft al zo veel gekost”). Had ik meer uit de studie kunnen halen dan ik deed? Vast. Spijt? Ach nee, je moet zorgen dat je alleen spijt hebt van dingen die je hebt gedaan, niet van dingen die je hebt gelaten.

Vorig jaar kreeg ik van een partijgenoot een lijstje. De 11 politieke lessen van Joop den Uyl. Les 11: “Hoe fascinerend de politiek ook is, haal je inspiratie buiten het politieke bedrijf, bij de mensen om wie het uiteindelijk gaat. En als die er even niet zijn: lees gedichten.”

Dus dat doe ik. Kwam het toch nog goed.

Marije van den Berg

VENTIEL

Mafketels gevraagd

Tegenwoordig is alles beter dan vroeger: muziek, restaurants, boekwinkels, radio, sex en woningen. Computeranimaties zijn beweeglijker dan de oude vloeistofdialysatoren. Zelfs de Leidse walkanten zijn beter verzorgd dan 25 jaar geleden, toen ik in Leiden Nederlands studeerde.

Op slechts enkele onderdelen is het leven minder aangenaam: televisie is platter, het straatbeeld eentoniger en de Leidse universiteit saaier geworden.

Zeker, vroeger was het intellectuele peil in Leiden ook niet om over naar huis te schrijven. Toen ik aan een jaargenote van de studie Nederlands in 1980 vroeg waarom ze het derde achtereen-

volgende *consilium abeundi* – tegenwoordig Bindend StudieAdvies geheten, niet bepaald vooruitgang – in de wind sloeg, zei ze simpelweg: “Dat gaat jou toch zeker niks aan? Mijn pa betaalt.” Bij het vak Taalbeheersing lazen we godbetert *Lees sneller, lees beter* van familie De Leeuw, en hooggeleerde Gomperts – voor wie ik notabene naar Leiden was gekomen – sloeg bij het eerstejaarshoorcollege vrolijk elk jaar hetzelfde vergeelde mapje open en zei: “Dit jaar wil ik het met u hebben over het gedicht *Avondgeluiden* van Paul van Ostaijen.” Jaar na jaar klonk in het Academiegebouw uit Gomperts mond de fraaie zin: “Er moeten witte hoeven achter de zoom staan.”

Tegelijkertijd stond daar vroeger veel moois tegenover. Leiden was en is anarchistisch liberaal, maar vooral divers. Grijze duif Damsteegt leerde je de gedichten van Huygens waarderen, Max de Haan pakte uit met een smeüige Reinaert, bij Van Bree leerde je Gotisch bidden, Pim Lukkenauer legde Leopold op een marxistische snijtafel, Van Zonneveld liet Bilderdijk weer snuiven en galmen, Van Selm leerde je hoe bibliotheken en bibliografieën in elkaar zaten, Gomperts & Kummer zetten Du Perron naast Europese tijdgenoten en Anton Korteweg liet zien waar het echt om gaat: liefde voor én begrip van literatuur.

Tegenwoordig is alles beter dan vroeger. Elk jaar komt er een gastspreker van naam en faam naar Leiden (Gerard Reve, Margriet de Moor, Piet Grijns), men kan journalistiek afstuderen, Leidse dichters bestormen de Helicon, taalbeheersing concentreert zich op retorica, hoogleraren taalkunde worden zo goed vervangen dat ze decaan of halve rector kunnen worden en jonge frisse hoogleraren brengen leven in de brouwerij. De opleiding Nederlands heeft zelfs aanwas gekregen: naast de opleiding Nederlandse taal en cultuur is er ook een opleiding Dutch Studies gekomen. De studentenaantallen schieten blijkbaar omhoog.

Wat mis ik in de Leidse neerlandistiek?

1. *Leven in de brouwerij.* Student-schrijvers, opstandige blaadjes, roep om vernieuwing, straatrumoer aan de Van Eijckhof, roerige columns van neerlandici in Mare. Weg met de braafheid. Doen studenten Nederlands nog wel eens wat anders dan lezen en drinken?

2. *Inspirerende voorbeelden.* Ik zie graag hoogleraren die studenten gebruiken als coauteur en ze de wereld inschoppen. Ik wil medewerkers zien die studenten krantenstukken laten schrijven, het Let-

terkundig Museum induwen om te helpen met een tentoonstelling, die een complete webhoek over het Achterhoeks van Normaal op dbnl.org laten maken of opdracht geven voor een mooi klein biootje van een bekende negentiende-eeuwse dichter op Wikipedia. En natuurlijk schrijft elke hoogleraar een boek per jaar en begeleidt-ie vijf proefschriften. Niet iedereen hoeft president van de KNAW te worden, maar de lat moet hoog liggen. Mag uitgever Annette Portegies niet een paar jaar laten zien dat ze beter kan stimuleren dan leiding geven? En anders kaapt de Faculteit der Letteren alle 'Leidse' neerlandici die nu in Nijmegen en Amsterdam doceren daar weg, dan verzorgt men en passant meteen de broodnodige concentratie van opleidingen.

3. *Mafkezen.* Bij een universitaire studie heb je ook mensen nodig die meer buiten dan binnen de studie doen. Daarmee leren ze de brave borsten naar buiten te kijken. In mijn jaar van aankomst waren deze relatieve buitenstaanders ook aanwezig. Jan Zoet is nu actief bij de Rotterdamse Schouwburg. Bart Chabot schreef boeken vol over Herman Brood en met gedichten. Hij vergooit inmiddels zijn talent bij Talpa op de kijkdoos. Eef Overgaauw is hoogleraar in Berlijn. Ze leerden (in) Leiden breed kijken.

4. *Meer studenten.* Meer dan honderd eerstejaars, zoals eind jaren zeventig, is wat overdreven, maar zeventig eerstejaars lijkt me een minimum. Ik geloof niet in grote reclamecampagnes. Probeer u ook uw getalenteerde nicht of neef voor een studie Nederlands in Leiden te interesseren?

Jos Damen

Jos Damen (*1958) studeerde Nederlands in Leiden en is werkzaam bij de Leidse universiteitsbibliotheek.

ORATIE

Op 30 mei houdt Jaap Goedegebuure om 16.15 uur zijn oratie in het Groot Auditorium van het Academiegebouw van de Leidse Universiteit. Zijn oratie zal gaan over archaische patronen in de moderne Nederlandse literatuur.

Henk Tetteroo: strekeling in hart en nieren

De zonnecollectoren blikkeren je tegemoet in de Delftse wijk waar alumnus Henk Tetteroo woont. Hij studeerde Nederlands in Leiden van 1969 tot 1977: "Niet overdreven lang, in mijn herinnering was het toen nog een studieprogramma van zeven jaar." Na zijn kandidaats deed hij moderne letterkunde als specialisatie, maar pas na zijn afstuderen ontdekte hij waar zijn hart ligt: de dialectologie. Of liever: bij de beschrijving van zijn eigen streektaal, het Delflands.

In zijn studententijd waren er al de spreekwoordelijke schriftjes met aantekeningen over wat hij thuis en bij de familie hoorde, maar het werd pas serieus toen hij in 1998 voor de *Delftsche en Westlandsche Courant* stukjes over de streektaal rond Delft ging schrijven. In 2000 werden deze vijftig columns gebundeld in *Kreen en gruiszig*, waarvan in 2004 de vijfde druk verscheen. Zijn tweede boek, *Wonen in woorden*, volgde hetzelfde stramien: eerst een rubriek in de *Haagsche Courant*, met een bundeling in 2004. Een ideale manier van werken volgens Henk: "Je schrijft iets, er komen heel veel reacties, je kunt er nog eens over nadenken en dan maak je er een boek van."

Een dialectspreker noemt Henk zich niet, hoewel hij geboren en getogen is in Den Hoorn, vlakbij De Lier. Zijn streektaal is in het dagelijks gebruik flink weggezakt: "Maar soms borrelt het zomaar op, als de emoties de overhand hebben of als ik moe ben. Ik reed een keer in de late herfst naar huis, terug van korfbal, en er fietste mij een meisje tegemoet dat weinig warm gekleed was. Thuis vertelde ik: 'En die fietste an d'r blote benen.' Dat is een typisch Delflandse constructie en zo zijn er nog meer."

Stiem

Zijn stukjes gaan over zinsbouw, woordvorming en woordenschat van het Delflands. Het is geen vastomlijnde streektaal en meer Hollands dan Zeeuws. Henk: "Soms is het ook moeilijk om te weten of je met streektaal of vaktaal te maken hebt. Boeren als beroepsgroep hebben het dialect bij uitstek bewaard, omdat ze vaak geïsoleerd woonden en bleven op de plek waar ze geboren waren. In het Delflands komt ook veel voor dat je algemeen substandaard kunt noemen: *Doe jij de planten even binnenzetten* is een constructie die ook in Noord-Brabant en elders voorkomt."

Wat doorgaans het meest tot de verbeelding van zijn lezers spreekt, zijn de typisch Delflandse woorden, zoals *kerotekoker* (een dom of gek iemand) of

beheimst (geheimzinnig). Henks favoriete woord is *stiem* (damp, wasem), zoals de *stiem* op de ruiten van de stal waar hij als kleine jongen melk moest halen.

Populariseren

Soms heeft Henk spijt dat hij niet bij Cor van Bree is afgestudeerd. Misschien heeft

hij ook daarom nog geen taalkundig verantwoorde spelling van het Delflands ontworpen. Iets voor de toekomst, wellicht, maar een proefschrift heeft voor hem geen prioriteit: "Ik wil vooral graag populariseren: zó schrijven dat het voor een breed publiek leuk en interessant is. Hoewel het misschien niet steeds 100% wetenschappelijk verantwoord is, probeer ik het heel controleerbaar te maken. Een goede uitleg van vaktermen en voetnoten horen daarbij. Dat doe ik voor leken, voor sprekers van de streektaal, maar zeker ook voor leerkrachten, die uit mijn boekjes kunnen leren dat de streektalige uitingen van leerlingen razend interessant kunnen zijn en al helemaal geen minachting verdienen."

Ook zijn lezingen over het Delflands kosten hem tijd. Systematisch archiefwerk komt er nog niet van, maar naast de talloze reacties van krantenlezers en de bestaande woordenboeken en woordenlijsten heeft hij ook ander materiaal kunnen gebruiken, zoals oude kluchten, romans en godocumenten.

Strekeling

Tijdens zijn studie bleek al dat Henk zich ook sterk betrokken voelt bij het milieu. Als bijvak volgde hij het college Het beheer van natuur en landschap als maatschappelijk vraagstuk, bij een voorloper van het Centrum van Milieukunde. Dat viel in goede aarde: inmiddels zit Henk bijna dertig jaar in het onderwijs, maar strijdt hij ook al dertig jaar tegen de komst van de A4 in Midden-Delfland, als voorzitter van de Stichting Stop RW19/A4. Zelf ziet hij een duidelijk verband tussen zijn liefde voor de streektaal en zijn milieubewustzijn: "De gigantisch toegenomen mobiliteit laat de streektalen verdwijnen en is slecht voor het milieu. Het

leidt tot vervreemding en ontworteling. Ik ben een strekeling. Ik hou me bezig met het Delflands uit betrokkenheid bij mijn wortels en omdat ik wil bijdragen aan het streekbewustzijn, zodat mensen ook weer meer stilstaan bij de dreigingen die Delfland en andere mooie streken kapot kunnen maken.”

Streektalige geschiedschrijving

Gedreven is Tetteroo, maar wie denkt een nostalgische dweper voor zich te hebben wiens ideaal het is cursussen Delflands te gaan geven, vergist zich: “Het dialect verdwijnt. Dat is een logische ontwikkeling. Juist daarom moet het nu zoveel mogelijk onderzocht en vastgelegd worden. Maar dialectgebruik moet geen maniertje worden, zoals bij Jules Deelder het geval is. Dat is iemand die streektaal gebruikt om te laten merken wie hij is: volks én toch intellectueel.”

De vraag dringt zich op wat we dan nog kunnen doen met zo'n aflopende zaak als de streektalen zijn. Henk meent dat historici er veel meer gebruik van moeten maken: “Selectief gebruik van

dialect is een probaat middel om een sfeer, om het verleden mee op te roepen.” Als voorbeeld noemt Tetteroo Jaap de Raat, die Kethelse woorden gebruikte in zijn boeken over de geschiedenis van Kethel en omgeving.

Een andere suggestie van Henk is om in nieuwe wijken straatnamen te kiezen waarin streektalige woorden voorkomen, zodat het verlies van natuur en landschap in de verstedelijkte regionen wat gecompenseerd wordt: “Zo'n nieuwe naam zou bijvoorbeeld de ‘Bentlaan’ kunnen zijn, met het streektalige woord *bent*, een groep grassoorten. Dat helpt ook de verbondenheid met het verleden bij mensen te stimuleren. Als je daar geen oog voor hebt, dan ben je niet goed bezig.”

Korrie Korevaart

Henk Tetteroo: *Kreen en gruizig. Over de streektaal van Delfland*. Delft: Deltech, 2000. ISBN 90-75095-75-9 en *Wonen in woorden. Over de streektaal van Delfland 2*. Rijswijk: Quantes, 2004. ISBN 90-5959-027-9. Reacties welkom bij: Henk Tetteroo, Boliviastraat 20, 2622 BL Delft.

IL PAESE DELLA VOGLIA E LA SONTUOSITÀ

Wat hebben Leopold, Boutens, Potgieter en Anbeek met elkaar gemeen? Zij maakten alle vier een ‘Italienische Reise’. Ieder zichzelf respecterend auteur maakt immers een reis door Italië om de cultuur op te snuiven. Zij laten zich inspireren door de geschiedenis, de cultuur, de vrouwen, het eten, de muziek, het weer en de vergezichten van dit land van lust en weelde.

In de huldebundel voor Ton Anbeek, hem aangeboden bij zijn afscheid als Leids hoogleraar Moderne Letterkunde, gaat de lezer kriskras door de tijd. Hij krijgt zo een overzicht van de invloed van Italië op de Nederlandse literatuur, een onderwerp dat Anbeek steeds meer interesseert. Collega's, voormalige promovendi en vrienden, waaronder veel bekende namen, werkten mee aan de bundel *Land van lust en weelde, Italië, Nederland en de literatuur*. Zo vertelt Anbeeks opvolger Jaap Goedegebuure over Oek de Jong en zijn Italië-obsessie in *Opwaaiende zomerjurken* en toont Helma van Lierop-Debrauwer aan dat Pinokkio de tand des tijds als klassieker heeft doorstaan.

In deze moderne tijd riekt een huldebundel naar oubolligheid: grijs en saai. Deze bundel beantwoordt niet aan dit imago. Alleen de grijze kaft verwijst er nog naar. De stukken zijn op het verzoek van de samenstellers Anbeekiaans beknopt

gehouden, omdat ze vooral een uitnodiging aan zijn adres zijn om verslag te blijven doen van zijn onderzoek naar de Nederlandse literatuur: een tweede land van lust en weelde.

De bundel geeft een gevarieerd beeld van de ideeën die wij hebben over Italië en de Italianen. Pleij laat in zijn bijdrage bijvoorbeeld zien dat Dirc Potter niets van Italië moet hebben. In *Der minnen loep* gaat hij 52 versregels tegen de Italianen te keer; ze zijn inhalig, slaan hun vrouwen, schelden en twisten de hele dag. René Appel gooit het over een heel andere boeg. Hij laat zien dat Faas Wilkes (já, de voetballer) juist vanwege de hartstochtelijke Italiaanse volksaard zo goed kon aarden in Italië. Niet dat benauwde, zoals vaak in Nederland. En daarmee zegt de bundel ook wel iets over ons eigen land van lust en weelde.

Elise van Walstijn en Astrid van Winden

Jacqueline Bel, Eep Francken & Peter van Zonneveld (red.): *Land van lust en weelde. Italië, Nederland en de literatuur. Voor Ton Anbeek bij zijn afscheid als Leids hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde*. Leiden: Stichting Neerlandistiek Leiden, 2005. (SNL-reeks 13.) Met lit. opg. ISBN 90-807276-8-7. Prijs: • 22,50.

Gevaarlijk lezen

Dat krantlezen beslist geen ongevaarlijke bezigheid is, bewees mij zojuist een klein bericht met de kop 'Belang Engels neemt af'. Mijn hart maakte een vreugdesprongetje, en daarmee ook de mok koffie in mijn hand, waardoor ik een kwalijke vlek op een nog veel kwalijkere plaats op mijn broek maakte. Eén moment dacht ik dat de tien regels onder deze kop mij gingen vertellen dat we in de toekomst wel eens verlost zouden kunnen raken van alle meetings, greetings, parties, sales, promotions en andere problems, en ook van figuren als de general manager, de all-rounder, de city coordinator en de moneymaker. Maar nee. Het stukje vertelde mij iets heel anders. Taalkundige David Graddol voorspelt dat het belang van het Engels *als wereldtaal* gaat afnemen, ten gunste van de talen Chinees, Urdu, Maleis, Bengaals en Hindi. Aha, dacht ik, mijn benen zó installerend dat de vlek een optimale droogpositie ten opzichte van de verwarming zou innemen. Betekent dit nu ook dat we daar in onze taal iets van gaan merken? Krijgen we straks ontleningen uit het Urdu en het Bengaals? Spreekt de gemiddelde Aziatisch georiënteerde bedrijfsman straks over *Amda.Ani* in plaats van over import, en heet Bin Laden *pasañd* of blijft hij gewoon een extremist?

Boeiend vind ik ook de gedachte aan een Hollandse kleuterschool, met in groep 2 zo'n 15.000 Chinese karakters aan de muur. Wat nou als onze kinderen opeens dergelijke exotische talen moeten leren? Als ik denk aan een wekelijkse overhoor cursus Hindi voor wanhopige nieuwbouwwaders, moet ik mijn koffiekopje stevig vasthouden om mijn broek tegen groter onheil te beschermen. En wat te denken van Sesamstraat met naast oude vrienden als Tommie en Pino ook de gesluierde Urdu-sprekende leguaan Chipkali, zodat de kinderen het spelenderwijs oppikken?

Tegelijkertijd met deze gedachten overmeestert mij een grote portie ongeloof. Is het niet altijd de stoere aanpassingsonwilligheid geweest van de Angelsaksen die hun taal tot zo'n succes gemaakt heeft? En zullen ze deze eigenschap niet blijven houden, waardoor het Engels onmogelijk is weg te boksen uit welke wereldwijde zaak dan ook? Dat Engels niet de meest gesproken taal is, is niets nieuws, en dat is in 2050 vast niet anders. Volgens mij zal het meevallen met de opmars van Chinees, Hindi en andere. Des te opmerkelijker vind ik dan ook de terzijde in het stukje, die meldt dat de internationale media zeer veel aandacht aan de 'schokkende' voorspellingen van meneer Graddol besteden. Volgens mij gaat het om niet meer dan een heel geleidelijk en marginaal proces, waar we weinig tot niets van merken.

Ik zal het in elk geval over koffie blijven hebben, en niet over het Urdische *qahwah*, al bestaat de vlek op mijn broek nog zo goed uit pure arabica. En de krant wordt voor mij nooit een *TáKíngPáo*, hoe gevaarlijk het lezen ervan ook is. Wel ben ik bang dat de *managers* nog steeds hun *targets* zullen moeten blijven halen, omdat de *knowhow* van het Engels niet meer zo gauw uit onze *common sense* zal verdwijnen. Jammer, voor niets gemorst.

Max van Duijn

C
O
L
U
M
N

Mijn leermeester: Gabriël Nuchelmans

Hijzelf zou het ongetwijfeld veel te particulier hebben gevonden om mee te delen, maar ik kan het niet laten – ik ben zeker niet in alle opzichten een trouwe leerling. Precies op het moment dat mij, per e-mail, om dit stuk gevraagd werd, was ik bezig aan het *Voorwoord* van mijn binnenkort te publiceren boek over *Klassieke retorica in het licht van de moderne argumentatietheorie*. Nog sterker, ik was bezig aan de laatste alinea daarvan. En die luidt:

Ik draag dit werk op aan de nagedachtenis van de Leidse classicus, taalfilosoof en historicus van de logica en taalfilosofie Gabriël Nuchelmans (1922-1996). Ik heb na mijn studie Nederlands bij hem filosofie gestudeerd. Zijn hoorcolleges waren van een zeldzame helderheid en zijn geschriften zijn toonbeelden van acribie. Zijn historische studies ontleen hun waarde vooral aan de systematische doelstelling. Ik kan alleen maar hopen dat dit boek laat zien dat ik iets van hem geleerd heb.

Deze serie heeft – geloof ik – de even begrijpelijke als ondankbare bedoeling dat je één leermeester aanwijst. Ik moet dus voorbijgaan aan mijn leraar Nederlands Huub Storm en aan een aantal inspirerende docenten tijdens mijn studie Nederlands in Amsterdam. Eén van die laatsten moet ik toch noemen, hij is mijn nummer 2 en zorgde er indirect voor dat Nuchelmans mijn nummer 1 werd: de eind 2005 overleden Albert Kraak. Via hem leerde ik ‘Chomsky’ kennen. Kraak promoveerde in 1966 op *Negatieve zinnen*, de eerste Chomskyaanse dissertatie in Nederland. Hij was een intrigerende docent met grote acteertalenten (hij tuurde tijdens college graag minutenlang in de Kloverniersburgwal), maar gek genoeg vertelde hij ons niet wat Chomsky’s theorieën precies inhielden. Hij legde ons voornamelijk zinnen met negaties voor en vroeg ons dan of ze grammaticaal waren. Wel inspireerde hij mij bij zijn promotor, Staal, (vooral taal-)filosofie te gaan studeren. Maar ik was nog niet begonnen of die vertrok naar Amerika. Als reserve heb ik toen, in 1968 meen ik, Nuchelmans in Leiden genomen.

In tegenstelling tot de colleges van Kraak waren de (hoor)colleges van Nuchelmans een en al buitengewoon waardevolle kennisoverdracht. Het is me zelden overkomen, maar bij hem had ik nooit het gevoel dat ik in dezelfde tijd beter een artikel of een boek over het besproken onderwerp had kunnen lezen. In de tweemaal drie kwartier werden zoveel lastige en interessante taalfilosofische of logische zaken zo helder behandeld dat ‘doe-

het-zelven’ daar bij lange na niet tegenop kon. Misschien met uitzondering van het lezen van de artikelen en boeken van Nuchelmans zelf, die dezelfde kwaliteiten hadden als zijn colleges. Dat wil dus zeggen zijn hoorcolleges, in zijn werkcolleges stak je veel minder op. (Nuchelmans heeft zelf eens, als ik me goed herinner in *Wijsgerig Perspectief*, een verdediging van het hoorcollege geschreven. Dat was in die jaren een verdachte onderwijsvorm geworden. Over zijn werkcolleges had ik hetzelfde gevoel dat ik later wel vaker van goede studenten heb gehoord: wat jammer dat daarin vooral studenten aan het woord zijn ...)

Taaldaden

In dezelfde tijd dat ik bij Nuchelmans studeerde, was ik met grote inzet leraar Nederlands. Hoewel ik de leerlingen meer enthousiasmeerde met literatuurlessen en ik ook wat van moderne taalkunde op school probeerde te maken, waren het toch vooral de schoolboeken voor taalbeheersing die mijn, geërgerde, aandacht trokken: dat moest veel beter kunnen, dacht ik. Anders dan bij mijn studie Nederlands, zag ik daarvoor aanknopingspunten bij de taalfilosofie (en de retorica). En zo is het gekomen dat ik wat ik bij Nuchelmans leerde in eerste instantie heb gebruikt om een beter schoolboek voor het taalbeheersingsonderwijs voor de bovenbouw van havo-vwo te schrijven. Dat is *Taaldaden* geworden, uitgekomen in 1979 maar bijna tien jaar uitgeprobeerd in stencilvorm. (*Taaldaden* was eerst een werktitel, ontleend aan het artikel onder die naam waarmee Nuchelmans in 1966 de *speech act theory* van Austin en Searle in Nederland introduceerde.) Nuchelmans vond het goed dat ik de ‘theorie’ uit mijn schoolboek voor het schoolvak Nederlands bij hem inleverde als afstudeerscriptie filosofie!

Antoine Braet

Constructions of Intersubjectivity

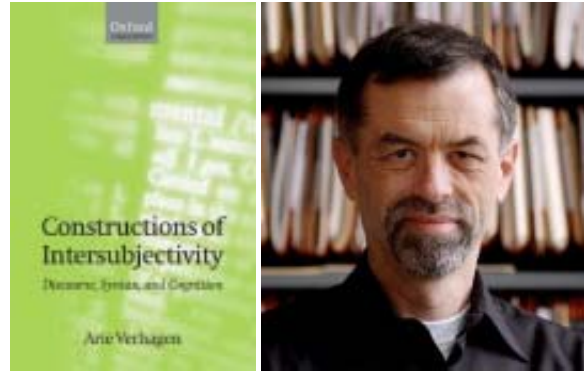
door Arie Verhagen

De centrale stelling in Verhagens boek is dat belangrijke problemen in de semantiek en de syntaxis opgelost kunnen worden wanneer taal wordt opgevat als vóór alles een middel om invloed uit te oefenen en om perspectieven te manipuleren. De betekenis van grammaticale constructies heeft, zo

toont Verhagen aan, vaak meer te maken met het typisch menselijke cognitieve vermogen om het gezichtspunt van een ander in te nemen dan met het beschrijven van de werkelijkheid. Hij integreert in zijn boek inzichten uit linguïstiek, psychologie en de studie van communicatie bij dieren. Daarmee ontwikkelt hij een nieuw begrip van talige communicatie, waarin hij enerzijds de continuïteit tussen taal en dierlijke communicatie benadrukt, en anderzijds blootlegt wat de aard is van de menselijke linguïstische specialisatie. Dit wordt aangetoond in analyses van grammaticale fenomenen als negatieverschijnselen, de 'laat staan'-constructie, complementatieconstructies en connectieven.

Leidse studenten Nederlands die de laatste jaren de cursussen *De Zin* en *Zin & Tekst* gevolgd hebben, zullen in dit boek diverse elementen uit die cursus herkennen. Zo komt o.a. het probleem aan de orde dat 'voorzetselvoorwerpen' eigenlijk een heel vreemde categorie zijn (waarom mag van de traditie de bijzin in *Hij is bang dat de zaak uit de hand loopt* geen lijdend voorwerp heten?), en dat de eenvoudige zin *Het gevaar is dat de zaak uit de hand loopt* niet goed te ontleden is. Verhagen laat zien dat de achtergrond van deze problemen is dat men in dit soort samengestelde zinnen primair een beschrijving van de werkelijkheid wil zien (iemand die bang is, een gevaar dat bestaat), en werkt zijn alternatieve analyse van deze constructies als perspectiefmanipuleerders veel preciezer en gedetailleerder uit dan in eerder werk, zoals de genoemde cursussen. Zo schetst hij ook een heel nieuw beeld van het verschijnsel dat in de syntactische literatuur bekend staat als 'lange-afstandsverplaatsing' van vraagwoorden (*Hoe vind je dat we dit probleem moeten aanpakken?*). Op grond van o.a. frequentiegegevens uit corpora laat hij zien dat dit soort zinnen, zoals ze in het taalgebruik daadwerkelijk voorkomen, een specifieke interactionele functie hebben, en niet een speciale grammaticale structuur.

Arie Verhagen: *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax and Cognition*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 0-19-927384-7

7U [7u.nl]

**DIGITAL
Handmade
ORIGINALS**

DE **Makers** van
.nvp-plaza.nl

W.mfr-sdr.nl
.ketel1.nl

en nog **VEEL** en **VEEL** meer

HTML
Content Management Systems
3D
WWW
CD-R
Flash
DVD
PHP/MYSQL

Verzoek aan de schilder

Mijn arsenaal van klank en taal
bestaat in tijd. Zij niet. Ik vraag

uw hulp. Als ik haar met mijn warme
hand, zo zwaar van bloed, wil raken

is er niets. U heeft een vlak met veertien
kleuren, een penseel van vossenhaar –

streef haar te voorschijn, groene schaduw
bij haar oor en in haar hals een zweem

van oud ivoor. Maak haar een plaats
in vezels van uw doek. Roep mij

dan binnen. U staart uit het raam.
Ik blijf op anderhalve meter staan.

Zij kijkt mij aan.

Anna Enquist

Uit: *De tussentijd*. Amsterdam: Arbeiderspers, 2004.

